

Sygn. akt I CSKP 10/21

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 14 stycznia 2021 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Kamil Zaradkiewicz (przewodniczący)

SSN Beata Janiszewska

SSN Joanna Misztal-Konecka (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Syndyka masy upadłości "C." spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w upadłości likwidacyjnej w S.
przeciwko L. Z.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 14 stycznia 2021 r.,

skargi kasacyjnej pozwanej od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)

z dnia 21 czerwca 2018 r., sygn. akt I ACa (...),

1. oddala skargę kasacyjną;

2. zasądza od L. Z. na rzecz Syndyka masy upadłości "C." spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w upadłości likwidacyjnej w S. kwotę 2700 (dwa tysiące siedemset) złotych tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

1. Syndyk Masy Upadłości „C.” spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w S. w upadłości likwidacyjnej wniósł o zasądzenie od L. Z. kwoty 131 303,13 zł, wraz z ustawowymi odsetkami od 21 stycznia 2014 r. do dnia zapłaty, z tytułu świadczeń odsetkowych wypłaconych pozwanej bezprawnie na podstawie umów inwestycyjnych.

Wyrokiem zaocznym z 31 marca 2015 r. Sąd Okręgowy w K. zasądził od L. Z. na rzecz Syndyka Masy Upadłości C. spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w S. w upadłości likwidacyjnej kwotę 131 303,13 zł z ustawowymi odsetkami od 21 stycznia 2014 r. do dnia zapłaty (pkt I), zasądził od pozwanej na rzecz powoda kwotę 3 600 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego (pkt II), zaś na rzecz Skarbu Państwa - Sądu Okręgowego w K. kwotę 6 565 zł tytułem opłaty sądowej od pozwu (pkt III) oraz nadał wyrokowi rygor natychmiastowej wykonalności w pkt I, II i III (pkt IV).

2. Po rozpoznaniu sprzeciwu pozwanej od powyższego wyroku zaocznego Sąd Okręgowy w K. wyrokiem z 15 lutego 2017 r. uchylił wyrok zaoczny z 31 marca 2015 r. w całości i powództwo oddalił (pkt I) oraz zasądził od powoda 2 na rzecz pozwanej L. Z. kwotę 3 600 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego (pkt II).

3. Wyrokiem z 21 czerwca 2018 r. Sąd Apelacyjny w (...), na skutek apelacji powoda od wyroku Sądu Okręgowego w K., zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że w całości utrzymał w mocy wyrok zaoczny Sądu Okręgowego w K. z 31 marca 2015 r., sygn. akt I C (...), sprostowany postanowieniem z 27 kwietnia 2015 r. (pkt I), oraz zasądził od L. Z. na rzecz Syndyka Masy Upadłości „C.” spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w upadłości likwidacyjnej w S. kwotę 4 050 zł tytułem zwrotu kosztów postępowania apelacyjnego.

4. Sąd Apelacyjny podzielił częściowo ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd Okręgowy: „C.” spółka z ograniczoną odpowiedzialnością w S. (dalej: „C.”) prowadziło od lutego 2011 r. działalność bankową. Przedmiotem działalności

gospodarczej spółki było głównie świadczenie usług finansowych, polegających w szczególności na gromadzeniu środków pieniężnych klientów, inwestowaniu tych środków oraz „oddłużaniu” dłużników poprzez przejęcie, za pobraniem prowizji, długu klienta i spłacenie go po określonym czasie.

W okresie od 18 lipca do 7 października 2011 r. L. Z. zawarła z „C.” 9 umów inwestycyjnych na łączną kwotę 124 115,16 zł, każda na okres roku, ze stałą stopą zwrotu 15% miesięcznie. Tytułem oprocentowania wypłacono L. Z. łącznie 157 510,38 zł.

Sąd Rejonowy w S. postanowieniem z 3 lipca 2013 r. ogłosił upadłość „C.” obejmującą likwidację majątku dłużnika. Wniosek o ogłoszenie upadłości wpłynął w dniu 28 grudnia 2011 r.

L. Z. pismem z 15 sierpnia 2013 r. dokonała zgłoszenia sędziemu komisarzowi przysługującej jej w stosunku do upadłej spółki wierzytelności (ZW (...)) w łącznej wysokości 713 566 zł. Na zgłoszoną wierzytelność składały się kwoty 274 000 zł - suma należności głównej i 439 666 zł - odsetki za zwłokę naliczone do 3 lipca 2013 r. Syndyk uznał zgłoszoną przez pozwaną wierzytelność do kwoty 280 116,41 zł.

Pismem z 7 stycznia 2014 r. Syndyk Masy Upadłości „C.” wezwał pozwaną do zapłaty kwoty 195 034,54 zł z tytułu wypłaconych przez upadłą spółkę odsetek, określając siedmiodniowy termin na dokonanie tej wpłaty. Wiadomość o tym wezwaniu pozwana powzięła 19 lipca 2016 r.

Sąd Apelacyjny, odmiennie niż Sąd Okręgowy, ustalił natomiast, że pozwana, zgłaszając Syndykowi swoją wierzytelność, wiedziała, że ma wobec spółki zobowiązanie wynikające z zawartych umów inwestycyjnych w zakresie dotyczącym odsetek przewyższających odsetki maksymalne. Sąd Apelacyjny podkreślił, że na gruncie art. 232 k.p.c. i art. 6 k.c. to na wierzycielu spoczywa ciężar udowodnienia okoliczności, że o istnieniu wierzytelności upadłego nie wiedział, chociaż istniała ona już w chwili ogłoszenia upadłości. Podniósł równocześnie, że pozwana знаła treść zawieranych z upadłą spółką umów inwestycyjnych, w których wysokość oprocentowania inwestowanego kapitału

przewyższała zdecydowanie nie tylko odsetki maksymalne, ale także zyski występujące w normalnym obrocie lokacyjnym czy giełdowym. Wreszcie Sąd Apelacyjny zwrócił uwagę, że dochodzone przez powoda w sprawie roszczenie obejmowało kwotę, którą pozwana uzyskała z tytułu oprocentowania inwestycji przewyższającego poziom odsetek maksymalnych, co było wprost konsekwencją naruszenia przepisów art. 359 § 2¹ i § 2² k.c.

Uwzględniając, że przepisy Prawa upadłościowego i naprawczego modyfikują regulacje ogólne dotyczące instytucji potrącenia, Sąd Apelacyjny wywiódł, że oświadczenie pozwanej o dokonaniu potrącenia przysługującej jej wierzytelności zgłoszonej w postępowaniu upadłościowym z wierzytelnością powoda o zwrot do masy upadłości nienależnego świadczenia (wypłaconego oprocentowania inwestycji w wysokości przewyższającej poziom odsetek maksymalnych), nie było dopuszczalne i skuteczne (art. 96 Pr. Upadł. Napraw.). Nie znalazł przy tym podstaw do uznania, że powód, dochodząc należności w niniejszym postępowaniu, narusza art. 5 k.c.

5. Od wyroku Sądu Apelacyjnego skargę kasacyjną wywiodła L. Z., zaskarżając go w całości. Skarżąca zarzuciła naruszenie przepisów prawa materialnego - 96 Pr. Upadł. Napraw. oraz art. 5 k.c. w zw. z 96 Pr. Upadł. Napraw. Domagała się uchylenia zaskarżonego wyroku w całości i orzeczenia co do istoty sprawy poprzez oddalenie powództwa w całości, ewentualnie przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, jak też zasądzenia kosztów postępowania kasacyjnego.

7. W odpowiedzi na skargę kasacyjną Syndyk Masy Upadłości domagał się oddalenia w całości skargi kasacyjnej pozwanej oraz zasądzenia od pozwanej na rzecz powoda kosztów postępowania, z uwzględnieniem kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

8. W pierwszej kolejności wskazać należy, że w niniejszej sprawie - stosownie do art. 449 ustawy z 15 maja 2015 r. - Prawo restrukturyzacyjne -

znajdują zastosowanie przepisy ustawy z 28 lutego 2003 r. - Prawo upadłościowe i naprawcze w brzmieniu obowiązującym do 31 grudnia 2015 r.

Analizę zasadności skargi kasacyjnej rozpocząć trzeba od zarzutu naruszenia art. 96 Pr. Upadł. Napraw., zgodnie z którym wierzyciel, który chce skorzystać z prawa potrącenia, składa o tym oświadczenie nie później niż przy zgłoszeniu wierzytelności. Z przepisu tego oraz przepisów go poprzedzających wynika niewątpliwie, że w postępowaniu upadłościowym możliwość dokonania potrącenia wierzytelności wierzyciela upadłościowego z wierzytelnością upadłego nie została wyłączona. Ustawodawca dokonał jednak modyfikacji wymagań, które muszą zostać spełnione i wprowadził granicę czasową skorzystania z prawa potrącenia. Art. 93-96 Pr. Upadł. Napraw. stanowią przepisy szczególne, o których mowa w art. 505 pkt 4 k.c. (ewentualnie komplementarne, jak wskazano w wyroku Sądu Najwyższego z 22 marca 2012 r., V CSK 95/11). Oznacza to, że w przypadku złożenia oświadczenia o potrąceniu wbrew zasadom wynikającym z tych przepisów nie następuje skutek w postaci umorzenia wierzytelności. W toku postępowania upadłościowego nie jest zatem wystarczające, by dwie osoby były względem siebie dłużnikami i wierzycielami i by przedmiotem obu wierzytelności były pieniądze lub rzeczy tej samej jakości oznaczone tylko co do gatunku, by obie wierzytelności były wymagalne i mogły być dochodzone przed sądem lub przed innym organem państwowym (art. 498 § 1 k.c.).

9. Dopuszczalność potrącenia w postępowaniu upadłościowym jest odstępstwem od zasady równego traktowania wierzycieli. Trzeba ją uznać za przywilej wierzyciela, albowiem w takim zakresie, w jakim jego wierzytelność zostaje umorzona, wierzyciel upadłościowy znajduje zaspokojenie poza podziałem funduszków masy upadłości lub podziałem sum uzyskanych ze zbycia składników obciążonych. Co więcej, podkreślić trzeba, że znajduje pełne zaspokojenie swojej wierzytelności w części, w której odpowiada ona wierzytelności upadłego, podczas gdy - co jest faktem powszechnie znanym - w praktyce postępowania upadłościowego uzyskanie pełnego zaspokojenia wierzytelności przez wierzyciela, zwłaszcza nieuprzywilejowanego, należy do rzadkości.

O ile na zasadzie art. 498 k.c. wierzyciel może złożyć oświadczenie o potrąceniu tak długo, jak długo trwa stan potrącalności, o tyle art. 96 Pr. Upadł. Napraw. określa termin końcowy do możliwości wykorzystania uprzywilejowanego sposobu zaspokojenia wierzyciela upadłego - poprzez potrącenie - konkretnej zgłaszanej przez niego wierzytelności do masy upadłości. Zaniechanie złożenia oświadczenia o skorzystaniu z prawa potrącenia lub złożenie go po terminie przewidzianym w art. 96 Pr. Upadł. Napraw. ma ten skutek, że wierzyciel traci prawo do potrącenia wierzytelności w toku postępowania upadłościowego. W konsekwencji nie może skutecznie bronić się w procesie powołaniem na potrącenie wierzytelności, której nie zgłosił formalnie sędziemu-komisarzowi, i obowiązany jest zapłacić swój dług w całości na żądanie syndyka, a sam może uzyskać zaspokojenie zgłoszonej wierzytelności tylko w ramach udziału razem z innymi wierzycielami upadłego w podziale funduszy masy upadłości, według szczegółowych zasad zawartych w przepisach Prawa upadłościowego (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 8 lutego 2000 r., I CKN 398/98; wyrok Sądu Najwyższego z 29 kwietnia 2005 r., III PK 1/05, OSNP 2005/23/371; uchwała Sądu Najwyższego z 23 stycznia 2007 r., III CZP 125/06, OSNC 2007/11/162; wyrok Sądu Najwyższego z 10 marca 2011 r., V CSK 311/10, OSNC-ZD 2011/3/65; wyrok Sądu Najwyższego z 8 grudnia 2005 r., II CK 295/05; wyrok Sądu Najwyższego z 17 stycznia 2007 r., II CSK 315/06; wyrok Sądu Najwyższego z 22 października 2015 r., IV CSK 749/14; wyrok Sądu Najwyższego z 5 lutego 2016 r., IV CSK 352/15; wyrok Sądu Najwyższego z 29 maja 2019 r., III CSK 170/17; odmiennego stanowiska wyrażonego w wyroku Sądu Najwyższego z 23 stycznia 2019 r., I CSK 749/17, OSNC 2019/11/112, Sąd Najwyższy w składzie orzekającym w niniejszej sprawie nie podziela). Tak więc toczące się postępowanie upadłościowe znacznie ogranicza swobodę wierzyciela w realizacji jego praw. Zastrzec jednak trzeba, że wyłączenie dopuszczalności potrącenia występuje jedynie do czasu zakończenia, uchylecia lub umorzenia postępowania upadłościowego; po zajściu tych zdarzeń prawnych wierzyciel na zasadach ogólnych może skorzystać z prawa potrącenia, o ile oczywiście upadły zachował byt prawny.

Wskazana reguła dotyczy zarówno wierzytelności bezspornych, jak i spornych, zwłaszcza zaś nie jest wykluczone tzw. ewentualne potrącenie wierzytelności (wyrok Sądu Najwyższego z 29 kwietnia 2005 r., III PK 1/05, OSNP 2005/23/371; uchwała Sądu Najwyższego z 25 lipca 2019 r., III CZP 18/19, OSNC 2020/7-8/55).

Gwarancyjny charakter normy art. 96 Pr. Upadł. Napraw. stoi na przeszkodzie konstruowaniu wyjątków od statuowanej w nim reguły ograniczającej możliwość skorzystania z prawa potrącenia w czasie trwania postępowania upadłościowego. Przepis ten służy stworzeniu stabilnych podstaw do prowadzenia postępowania upadłościowego i w żaden sposób nie odwołuje się do okoliczności o charakterze subiektywnym, zwłaszcza wiedzy wierzyciela upadłościowego o istnieniu wierzytelności wzajemnej. W konsekwencji Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym skargę kasacyjną nie podziela stanowiska wyrażonego w wyroku Sądu Najwyższego z 29 maja 2019 r. (III CSK 170/17), że od wierzyciela upadłego należy wymagać dochowania terminu, wynikającego z art. 96 Pr. Upadł. Napraw., ale tylko wtedy, gdy z okoliczności konkretnego przypadku wynika, iż wiedział on lub przy dołożeniu należytej staranności mógł powziąć wiedzę, że jest dłużnikiem upadłego. W konsekwencji nie jest skuteczne powołanie się na potrącenie wierzytelności w procesie wytoczonym przez syndyka wierzycielowi upadłościowemu, który nie zgłosił potrącenia wraz ze zgłoszeniem wierzytelności do masy upadłości, nawet wówczas gdy wierzyciel ten nie miał świadomości, że w dacie ogłoszenia upadłości był dłużnikiem upadłego. W szczególności nie ma znaczenia prawne to, czy upadły lub syndyk wzywali wierzyciela do zapłaty, czy dochodzili wierzytelności przed powołanym do tego organem, zaś w świetle art. 93 Pr. Upadł. Napraw. bez znaczenia pozostaje również kwestia wymagalności wierzytelności upadłego. Żadna z tych okoliczności nie stanowi przeszkody do złożenia oświadczenia o skorzystaniu z prawa potrącenia przy zgłaszaniu swojej wierzytelności do masy upadłości.

Trzeba wreszcie po raz wtóry podkreślić, że możliwość zgłoszenia potrącenia w postępowaniu upadłościowym jest przywilejem wierzyciela, a nie jego obowiązkiem. Wierzyciel może bowiem uznać zgłoszenie takie za niekorzystne

z punktu widzenia swoich interesów, oczekując w szczególności na upływ terminu przedawnienia wierzytelności przypadającej upadłemu i możliwość uchylenia się od zaspokojenia roszczenia upadłego.

Do odmiennej konstatacji nie prowadzi także podnoszona przez skarżącą wątpliwość jakoby na uprzywilejowanej pozycji znajdował się wierzyciel, który z opóźnieniem dokonuje zgłoszenia swojej wierzytelności, albowiem owo opóźnienie mogłoby umożliwić mu pozyskanie wiedzy o tym, że pozostaje zobowiązany wobec upadłego. Nie można pomijać, że prawo upadłościowe nakierowane jest nie tylko na ochronę wierzycieli, ale uwzględnia również wymagania zapewnienia sprawności przeprowadzenia postępowania. W konsekwencji w dobrze pojętym własnym interesie wierzyciel powinien dokonać zgłoszenia wierzytelności w wyznaczonym terminie. Jeżeli bowiem wierzytelność została zgłoszona przez wierzyciela po upływie terminu wyznaczonego do zgłaszania wierzytelności, bez względu na przyczynę opóźnienia, czynności już dokonane w postępowaniu upadłościowym są skuteczne wobec tego wierzyciela, a jego uznaną wierzytelność uwzględnia się tylko w planach podziału funduszków masy upadłości sporządzonych po jej uznaniu. Jeżeli jednak wierzytelność zgłoszono po zatwierdzeniu ostatecznego planu podziału funduszków masy upadłości, pozostawia się ją bez rozpoznania (art. 252 § 1 i 2 Pr. Upadł. Napraw.). Opóźnienie w zgłoszeniu wierzytelności wiąże się więc z istotnym ryzykiem wierzyciela.

10. W realiach niniejszej sprawy zarówno wierzytelność upadłej spółki z tytułu nienależnie świadczonych odsetek, jak i wierzytelność pozwanej istniały w dniu ogłoszenia upadłości. Z uwagi na brzmienie art. 93 ust. 1 Pr. Upadł. Napraw. zagadnienie ich wymagalności nie ma istotnego znaczenia. W takiej sytuacji mają bowiem zastosowanie przepisy szczególne zawarte w art. 93 ust. 2 i 3 Pr. Upadł. Napraw. określające zakres umorzenia potrącanych wierzytelności. Niewątpliwie pozwana zgłosiła przysługującą jej wierzytelność w toku postępowania upadłościowego; niewątpliwie również przy zgłoszeniu swojej wierzytelności do masy nie złożyła oświadczenia o skorzystaniu z prawa potrącenia. Dopiero

w piśmie złożonym do Sądu Okręgowego w K. w dniu 24 sierpnia 2016 r. takie oświadczenie o potrąceniu zostało zawarte.

Spóźnione zgłoszenie potrącenia nie mogło wywrzeć skutków prawnych umorzenia długu pozwanej, a zatem zarzut naruszenia art. 96 Pr. Upadł. Napraw. jest bezzasadny.

Sąd Najwyższy dostrzega, że w doktrynie wyrażony został pogląd odmienny (przez A. Jakubeckiego i zaakceptowany, jak się zdaje się, przez R. Adamusa), wedle którego jeżeli wierzyciel nie złożył oświadczenia o potrąceniu w terminie, o którym mowa w art. 96 Pr. Upadł. Napr., gdyż z usprawiedliwionych podstaw nie wiedział o istnieniu wzajemnej wierzytelności upadłego, wówczas o ile wierzytelności nie odmówiono wciągnięcia na listę - nie ma przeszkód do skutecznego podniesienia zarzutu potrącenia w procesie wszczętym przez syndyka. Pogląd ten zawiera zastrzeżenie, że możliwość powołania się na potrącenie warunkowana jest wykazaniem przez wierzyciela braku wiedzy o istnieniu wzajemnej wierzytelności.

Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym niniejszą skargę kasacyjną tego poglądu nie podziela ze względów wskazanych powyżej. Jednocześnie marginalnie zauważa, że nawet gdyby ten pogląd przyjąć, nie prowadziłoby to do odmiennego rozstrzygnięcia niniejszej sprawy, albowiem z ustaleń faktycznych poczynionych przez Sąd Apelacyjny, którymi Sąd Najwyższy jest związany (art. 398¹³ § 2 k.p.c.), wynika, że pozwana wiedziała lub co najmniej powinna mieć świadomość, że pozostaje dłużnikiem upadłego z tytułu pobranych odsetek zastrzeżonych w nadmiernej wysokości. Jak ustalił Sąd Apelacyjny, nie zachodzi w żadnym wypadku po stronie pozwanej usprawiedliwiony brak wiedzy o tym, że jest dłużnikiem upadłego, zaś odmienne założenia prezentowane w skardze kasacyjnej nie mogą odnieść zamierzonego przez skarżącą skutku prawnego. Sąd Najwyższy podziela przy tym w pełni pogląd, iż nie można skutecznie powoływać się na brak wiedzy co do stopy procentowej odsetek maksymalnych (stanowiącej czterokrotność stopy procentowej kredytu lombardowego NBP - uchwała Sądu Najwyższego z 11 września 2014 r., III CZP 53/14).

11. Sąd Najwyższy po raz wtóry wskazuje, że możliwość potrącenia w postępowaniu upadłościowym stanowi przywilej wierzyciela w relacji do innych wierzycieli, w szczególności zapewniając jednemu z wierzycieli wyższy poziom zaspokojenia, prowadzi do uszczuplenia zaspokojenia innych wierzycieli.

Nie przekonują zatem argumenty skargi kasacyjnej jakoby zachodziły powody, dla których pozwana miałaby uzyskać zaspokojenie swojej uznanej wierzytelności (280 116,41 zł) w większym zakresie (niż prognozowane 20%), w istocie kosztem innych wierzycieli. Potrącenie długu upadłego z długiem wzajemnym jego wierzyciela stanowi realizację funkcji egzekucyjnej potrącenia i wyłącza z masy upadłości aktywa, w postaci wierzytelności, które ulegają umorzeniu. Tymczasem ściąganie przez syndyka wierzytelności upadłego stanowi etap poprzedzający podział funduszków masy upadłości między wierzycieli; każde uszczuplenie tych funduszków pomniejsza zaspokojenie wierzycieli upadłego.

Zarzut naruszenia art. 5 k.c. nie zasługuje zatem na podzielenie. Ocena sprzeczności wykonania prawa podmiotowego z zasadami współzycia społecznego wymaga każdorazowo badania, czy dochodzenie roszczenia może zostać uznane za sprzeczne z odnoszonymi do tej sytuacji powszechnie akceptowanymi normami postępowania. Akcentując, że jedynie wyjątkowo wykonywanie prawa podmiotowego może stanowić nadużycie prawa, Sąd Najwyższy uznaje, iż analizie organu stosującego prawo podlegać w takim przypadku muszą m.in. okoliczności powstania roszczenia oraz dotkliwość skutków odmowy udzielenia ochrony prawnej wierzycielowi. Eksponując wiek i sytuację pozwanej, skarga kasacyjna pomija, że większość wierzycieli upadłej pozostaje w zbliżonej sytuacji prawnej, tzn. jest narażona na nieodzyskanie w całości środków powierzonych upadłej na podstawie umów inwestycyjnych, przewidujących niezwykle wysokie odsetki. W konsekwencji stosunku żądania Syndyka Masy Upadłości do zasad współzycia społecznego nie można oceniać przez pryzmat charakteru działalności, którą prowadziła upadła spółka, lecz należy to czynić przez odniesienie do funkcji i celów postępowania upadłościowego.

12. Mając powyższe na względzie, Sąd Najwyższy oddalił skargę kasacyjną, o kosztach postępowania orzekając na podstawie art. 98 § 1 i 3 w zw. z art. 99

w zw. z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c. w zw. z § 2 pkt 6 w zw. z § 10 ust. 4 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych.

ke